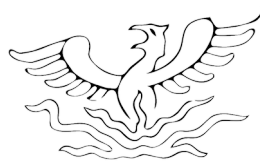

TIDSSKRIFTET FØNIX

*Den fantastiske forbindelse – allegori og modernitetskritik
hos C.S. Lewis og Martin A. Hansen*

PETER EDLEF NISSEN
Afdelingsmissionær i Luthersk Mission
Mag.art. og teolog

FØNIX ÅRG. 2024, s. 53–69

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Den fantastiske forbindelse – allegori og modernitetskritik hos C.S. Lewis og Martin A. Hansen

Der er en gryende interesse for den britiske apologet og forfatter Clive Stable Lewis (1898-1963) i Danmark. Et dansk C.S. Lewis-selskab har etableret sig, og i samarbejde med forlaget ProRex udgiver selskabet en serie af hans bøger på dansk. Det gør det oplagt at se på forbindelser mellem C.S. Lewis og dansk kultur. Dem er der muligvis flere af.¹ Et oplagt skønlitterært tilfælde er *The Pilgrim's Regress* fra 1933 og Martin A. Hansens *Jonatans Rejse* fra 1941/1950. Selvom Lewis' og Hansens kulturelle udgangspunkt er forskellige, og selvom de næppe har kendt til hinanden, har de to bøger fra samme tidsperiode på trods af forskelligheder en del tilfælles – herunder kritikken af det moderne. Det er det, jeg vil fokusere på i det følgende.

The Pilgrim's Regress

Bogen regnes for at være Lewis' første skønlitterære prosaværk. Det blev udgivet, da han var 35 år gammel. På det tidspunkt havde han etableret sig som Fellow ved Magdalen College/University of Oxford med engelsk renæssancelitteratur som speciale. Selvom han havde fået en kulturkristen opdragelse, havde han som teenager i tidens ånd afsværgt kristendommen, men gennem studier og samtaler med blandt andet sin kollega og ven J.R.R. Tolkien vendte han tilbage til kristendommen i 1931. Dette var ikke populært på det akademiske parnas i Oxford, og derfor måtte Lewis både overfor sig selv og sin omverden forsvare sine beslutnin-

---

¹ Et nyligt forsøg på at finde forbindelser ses i Jacob Valdemar Olsens artikel "Søren Kirkegaard og C.S. Lewis om fantasi, fornuft og følelse", *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 49/3 (2022), s. 213-231.

ger og sine betragtninger. ²Det kom i første omgang til udtryk i *The Pilgrim's Regress*, som bærer undertitlen *An Allegorical Apology for Christianity, Reason and Romanticism*.³

Bogen er altså i høj grad et forsvar for en kristen overbevisning i en moderne tid, og det i en ældre utidig udgave, som begrebet 'romanticism' angiver. Lewis har valgt at ramme dette forsvar ind i en fantastisk dannelseshistorie, som – inspireret af John Bunyans berømte klassiker *A Pilgrim's Progress* (på dansk *Pilgrimsvandringen*) fra 1678 – følger manden John (Lewis' kælenavn var Jack) på en pilgrimsrejse i en allegorisk eventyrverden mod den ø, som han har set i et syn:

Gennem det [et hul i en mur] så han en grøn skov fuld af kodrivere, og han mindedes pludselig, hvordan han som barn var gået ind i en anden skov for at plukke kodrivere for meget længe siden – så længe, at selv mens han tænkte på det, virkede mindet uden for rækkevidde. Mens han anstrengte sig for at få fat i det, kom der fra den anden side af skoven en sødme og en smerte til ham, der var så gennemtrængende, at han øjeblikkelig glemte sin fars hus og sin mor og frygten for Herremanden og byrden ved reglerne (s. 27-28).

Det, som i bogen altså er en ø, kalder Lewis 'Joy' i sin senere selvbiografi *Surprised by Joy* fra 1955. Det er en tilfredsstillet længsel, som han oplever delvist og midlertidigt, og som først blev stillet, da han blev kristen. På den måde udtrykker og bekræfter bogen det romantiske som idé i sin splittelse og længsel efter harmoni i en søgen gennem det anelsesfulde, som det siden er blevet defineret ud fra det 19. århundredes litteratur og kunst, og som Lewis i fuldt omfang overtager.

John forlader sit hjem *Puritanien* for at finde øen. Den bringer ham til steder så som *Gys* i *Aestetien*, *Eskropolis* i *Zeitgeistheim*, *Visdom* i *Wisland* og endelig til *Moder Kirke*, hvorefter han vender tilbage til sine gamle steder dog set i et helt nyt lys. Ligesom hos Bunyan knyttes steder sammen med særlige oplevelser og samtaler med forskellige vejledere, som leder pilgrimmen videre både i rigtig og forkert retning. Lewis har lavet et landkort til historien (*Mappa Mundi*) med forskellige lande, som afspejler denne verden med navne så som *Dialektien*, *Okkultien*, *Antinomia*, *Hegellianien* med flere. På den måde er bogens univers et allegorisk billede på

² Se George Sayer, *Jack: C. S. Lewis and his Times*, London: Macmillan 1988, s. 129f. Bogen er oversat til dansk som *Jack: C.S. Lewis' liv*, København: Scandinavia 1995, s. 157f.

³ Bogen er blevet oversat til dansk og udgivet med titlen *En Pilgrim vender hjem. Et allegorisk forsvar for kristendom, fornuft og romantik*, København: Credo 1997. De følgende citater og henvisninger er fra denne udgave.

Lewis' samtid og virkelighed. Da bogen fik en del kritik for at være svær at forstå, tilføjede Lewis et forklarende og mere imødekommende forord til romanens tredje udgave fra 1947.

Samtidigt med at bogen er udtryk for en dannelsesrejse mod kristendommen, indeholder den en stærk kritik af samtiden. Lewis udstiller svagheder ved forskellige populære idéhistoriske og filosofiske positioner, mens han vandrer igennem dem. I bogen går John i flere tilfælde frem og tilbage mellem positionerne, og på et tidspunkt havner han i et fængsel. Lewis beskriver selv i forordet, hvordan 'landene' i verden positionerer sig i forhold til Helvede og samtidig angribes derfra fra to sider:

Folk fra nord er mennesker med stramme systemer, hvad enten de er skeptiske eller dogmatiske, aristokrater, stoikere, farisæere, rigorister, erklærede medlemmer af meget organiserede 'partier'. Folk fra syd er af natur sværere at definere. Det er sjæle uden hold i, hvis dør står åben dag og nat for næsten enhver besøgende, men altid med den varmeste velkomst til den, mænade eller mystagog, som tilbyder en eller anden form for rus (s. 17).

Det sunde og sande spor i verden er vejen i midten. Som i Bunyans historie møder hovedpersonen fristelser og faldgruber på den trange vej til Himlen (øen). Bogen betjener sig af et allegorisk kristent billedsprog, som går helt tilbage til Jesu tale om de to veje i livet (Matt 7,13-14). I kontrast til Bunyans puritanisme, som skildrer den kristne pilgrimsvej fra *Undergangens by* via *Frelsen* til *Den himmelske stad*, vælger Lewis dog at kombinere det med en græsk tænkning om 'den gyldne middelvej', som hos Thomas Aquinas bliver til en kristen dyd, *Medium Virtutis*. Lewis henviser ofte til Aquinas og bruger også vej-begrebet som et udtryk for naturlig lov.⁴ I bogen får John en ledsager på vejen, nemlig moralismen personificeret i den jævnaldrende mand *Dyd*. Det kan være en af årsagerne til at flere anmeldere af bogen antog, at den dengang ukendte Lewis var katolik.⁵

---

4 Walter Hooper, *C.S. Lewis – A Companion & Guide*, London: HarperCollins 1996, s.595. I Lewis' *The Abolition of Man* (dansk: *Menneskets Afskaffelse*, Hadsten: Mimer 2001) sætter han det i et universelt perspektiv: "Også kineserne taler om noget stort (det større) kaldet *Tao*. Det er virkeligheden bag alle prædikater og bestemmelser, afgrunden som var der før Skaberen selv. Det er naturen, det er vejen, landevejen. Det er måden, hvorpå universet fortsætter, hvor tingene evigt dukker op, stille og roligt, i rum og tid" (s. 16).

5 Jf. Hooper, *C.S. Lewis – A Companion & Guide*, s. 181-185.

Jonatans Rejse

Mens *The Pilgrim's Regress* udtrykker en dannelsesrejse i en lærd akademisk verden, befinder historien om smeden Jonatans rejse til kongen sig et helt andet sted. Det hænger naturligvis sammen med et andet udgangspunkt.

Martin Alfred Hansen (1909-1955) voksede op i en bondefamilie på Stevns og tog en uddannelse som lærer på Haslev Seminarium i 1930. Mens Lewis i Oxford befandt sig i et centrum for moderne påvirkning og åndsliv, var Hansens møde med det moderne mindre massivt på dette seminarium i provinsen, som var knyttet til og dermed præget af Indre Mission.

Hansen flyttede efterfølgende til København, hvor han arbejdede som folkeskolelærer. Han boede forskellige steder i Brønshøj og Frederiksberg, men ud fra hans dagbøger fra 1930'erne tyder det på, at han mere var knyttet til sit udgangspunkt, og at vilkårene på landet betød mere for ham, end storbylivet i København.⁶ Det afspejler sig i *Jonatans Rejse*, som netop handler om en rejse fra 'vort hjemsohn' til 'hovedstaden', og som dermed i sin allegori får et fokus på rejsen ind i en moderne verden, mens Lewis' rejse primært foregår indenfor den.

Jonatans Rejse er resultatet af Hansens ønske om en ny digtning "byggede paa andet end en rationalistisk Livsanskuelse".⁷ Det er en hyldest til den jævne borger i en tid, hvor han let bliver overset.⁸ Den minder i både stil og struktur om en dannelseshistorie eller vandreroman a la det folkelige skæmteeventyr med dets barokke figurer og landskaber. Som en anden Tapper Skrædder bryder Jonatan op fra sin landsby og begiver sig ud på et eventyr, som ender på kongens slot. En alvidende fortæller skildrer historien om den prøvede (folke-)helt, som udsættes for forskellige udfordringer på vejen.

Jonatan oplever at blive overmandet af Djævelen i skikkelse af en smedsvend i sit hjem. Jonatan Smed fanger ham i en flaske og drager til kongen for at få overgivet denne fjende i større hænder. Han møder forskellige

6 Ole Wivel, *Martin A. Hansen – Fra Barndommen til Krigens Aar*, København: Gyldendal 1967, s. 63f. og 72f. Se Anders Thyrring Andersen, "Martin A. Hansen", *Danske Digtere i det 20. Århundrede Bind II*, København: Gads Forlag, 2001, s. 24-39 (25).

7 Brev til Johannes Skovenborg, den 29. marts 1939 ifølge Wivel, *Martin A. Hansen – Fra Barndommen til Krigens Aar*, s. 111.

8 Hansen bemærker i en kommentar trykt i 1941, at "sjældent har der været saa store Opgaver og saa stærk en Tid for Digterne som nu. For nu er det en Digtets første Pligt af al sin Evne, stor eller liden, at gaa i Tjeneste hos sine Landsmænd og stræbe efter at finde, hvad de trænger til" (jf. Wivel, *Martin A. Hansen – Fra Barndommen til Krigens Aar*, s. 137).

udfordrende personer på sin vej, som også bliver udfordret af ham. Hele bogen har en lettere satirisk og ironisk tone, som ikke ligger langt fra ånden i Miguel de Cervantes' berømte roman om *Don Quixote de la Mancha*. Fællesskabet til trods ville det dog være forfejlet at fortolke Jonatan som en drømmer eller antihelt, for smeden overkommer netop de mange udfordringer med sine jordnære og ydmyge kristne værdier, og han står som kontrast til de mange usikre mennesker, han møder. Også Jonatan får en følgesvend og 'ideologisk modspiller' – personificeret i *Askelad*, som ligesom *Dyd* hos Lewis giver det løbende modspil, hovedpersonen har brug for i sin bearbejdning af det, han møder. I hovedstaden bliver Jonatan ufrivilligt involveret i forskellige magtkampe mellem mennesker, og flasken gør sin gerning som den attraktive magt, som ender med at ødelægge dem, den tjener. Efter endnu en arrestation kommer Jonatan tilbage til sin landsby, hvor han ved Kirkens hjælp finder tilbage til den plads, som han på mange måder allerede var placeret i.

Allegori og imagination

Som fortællingsramme har *Jonatans Rejse* dannelsesrejsen og mødet med de mange forskellige steder og personer tilfældes med *The Pilgrims' Regress*. Selvom Hansen ikke bruger allegorien så konsekvent som Lewis og vælger folkeeventyret som ramme og inspiration, har hans fantastiske historie med dens vægt på løbende begivenheder i et irreelt symbolsk miljø frem for realistiske person- og miljøskildringer meget tilfældes med Lewis' fortælling.

Ligesom hos Lewis udtrykker samtalerne, Jonatan har med de forskellige personer, overvejelser om tilværelsen. Ligesom John bærer på længslen efter at finde sin paradisiske ø i en falden verden, bærer Jonatan på længslen efter at få løst det djævelske problem både i sin egen og andres tilværelse. I *Jonatans Rejse* fremstår det moderne som en satanisk forførelse, der på forskellig vis forvirrer og udnytter menneskets naive trang til selvhævdelse. På den måde udgør de begge en dannelsesrejse mod forløsning ind i den moderne splittede tilværelse, ligesom begge bøger sprænger rammerne for den genre (henholdsvis det allegoriske og det folkelige eventyr), som de bygger deres dialog med modernismen på.

En forskel er, at mens John grundlæggende bliver forvandlet gennem sin omvendelse til kristendommen, bekræftes Jonatan i sin simple kristne tro gennem sin rejse – omend han uretfærdigt må lide for den. På den måde fremstår *Jonatans Rejse* som en hyldest til den simple, kristne før-

moderne landbokultur, som holder i mødet med modernitetens udfordringer. Det gælder både i form (eventyret) og i indhold. Som 'udgiveren' skriver det i anden udgaves forord:

Og dog har vi jo skaaret mange Vildskud og Viderværdigheder bort i de Fortællinger om Smedens Rejse, som i vor Barndom endnu lød i mange gamles Mund. Vi fløj paa Eventyrenes Vinger, højt over vor By, i barnlig Fuglefryd. Tidligt satte vi os for at skrive dem ned, saa de kunne blive til Lyst for ogsaa andre Sognes Folk. Men saa blev Tiden bedre oplyst og vi med den. Tiden ringeagtede nu de gamle Skrøner og vi med den. Ja, nu var vi kloge. Men siden slog Klogskabens Hus Revner, det gav sig i Grunden, Babelstaarnet begyndte at skride, som vi har set, og med dets Støv i Mund og Øjne maatte vi ty til Kælderen. Men her sad de gamle Skrøner og ventede. Atter blev vi Venner, og de hviskede i ens Øren, saa Latteren lød fra Kælderen i den skumle Nat (s. 8).⁹

Myter i moderne litteratur

Lewis og Hansen har som moderne forfattere i valg af form og genre også noget grundlæggende tilfælles. I deres brug af 'den store fortælling', som kan trækkes helt tilbage til oldtidens eposer, hvor himmel og jord mødes på dramatisk vis, knytter de an til myte-genren, som får en ny betydning i moderne tid.

Hos Lewis er det blevet knyttet sammen med forfatterkredsen *The Inklings*, som blandt andet Lewis og Tolkien tilhørte. Dens aktiviteter var knyttet til Oxford i 1930'erne og 1940'erne. Begrebet *mythopoeia* er blevet knyttet til gruppens fantastiske litteratur. Det er et koncept, hvor forfattere integrerer traditionelle mytiske temaer og arketyper i deres fiktion. For *The Inklings* var det desuden et forsøg på at inddrage kristendommen positivt ind i en moderne agnostisk dagsorden, som var blevet fremmedgjort eller ligefrem fjendsk overfor de åndelige aspekter.¹⁰

⁹ Jeg bruger og henviser til den omarbejdede anden udgave fra 1950. Sidetallet henviser til følgende udgave: Martin A. Hansen, *Jonatans Rejse*, København: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag 1954.

¹⁰ Se Humphrey Carpenter, *The Inklings*, London: George Allen & Unwin 1978, s. 33f.; Gunnar Urang, *Shadows of Heaven – Religion and Fantasy in the Fiction of C.S. Lewis, Charles Williams and J.R.R. Tolkien*, London: SCM Press 1971.

Da John i *The Pilgrim's Regress* bliver båret over på øen, møder han Visdom, som gør ham urolig, fordi han henviser til, at guddommelige steder ikke kunne være andet en mytologi. Da taler Gud i en drøm direkte til John nærmest som til en anden Job (jf. Job 38):

Mit barn, om du vil, så er det mytologi. Det er kun sandhed, ikke fakta; et billede, ikke det virkelige i sig selv. Men det er min mytologi. Visdoms ord er også myte og metafor, men eftersom de ikke selv er klar over, hvad de er, er den skjulte myte i dem herre, hvor den skulle være tjener, og den er kun menneskers opfindelse. Men dette er min opfindelse, dette er det slør, jeg har valgt at vise mig under, helt fra begyndelsen og indtil nu. Det er med dette formål, at jeg skabte dine sanser, og til dette formål, jeg skabte din fantasi, for at du må se mit ansigt og leve (s. 205).

Parallelt i en dansk sammenhæng er det af Erik Svendsen blevet påpeget, hvordan Hansen knytter sig til udviklingen af myten som litterær genre i dansk moderne litteratur fra Johannes V. Jensen og fremefter.¹¹ Her bliver ikke-rationelle og arketypiske aspekter af tilværelsen inddraget i den moderne tilværelse, hvorved der skabes brud og sammenhænge, som i høj grad går i kritisk dialog med den moderne udvikling. Ligesom i Oxford udviklede der sig i Danmark en kreds af forfattere, som forholdt sig kritisk til den moderne rationalisme. De samledes blandt andet omkring det litterære tidsskrift *Heretica* i årene omkring 1950. Hansen var en del af dette miljø og har i sin litteratur i flere tilfælde arbejdet med myte-aspektet. *Jonatans Rejse* er et godt eksempel på det.

Selvom Hansen med *Jonatans Rejse* ikke går så langt som Lewis og Tolkien i udviklingen af allegorien, finder man hos ham også den karakteristiske åbning af allegorien ind i en større verden af imagination, som dermed sprænger allegoriens strammere rammer. Allegorien er jo et billede eller en tekst, hvis indhold udtrykker en bagvedliggende virkelighed, end det som beskrives. Fabler er en genre, som typisk benytter allegorien. I den her nævnte moderne kontekst er formålet med denne fremgangsmåde, at allegorien i udgangspunktet knytter den moderne læser tættere til den metafysiske verden, fordi den tvinger læseren til at se 'bagved' handlingen – dvs. forholde sig til en virkelighed, hvor det overnaturlige og immanente sættes sammen i en sammenhængende fortælling. Som Hansen skriver i sit

---

11 Erik Svendsen, "Martin A. Hansen og myten", *Spring: tidsskrift for moderne dansk litteratur* nr. 15 (1999), s. 154-170.

forord om mødet med 'de gamle skrøner': "Atter blev vi Venner, og de hvi-skede i ens Øren, saa Latteren lød fra Kælderen i den skumle Nat" (jf. citatet ovenfor).

Kritikken af det moderne overmod

Som nævnt rummer behandlingen af myten i moderne litteratur konfliktfyldte møder mellem moderne rationalistisk tænkning og kultur og en transcendent (kristen) virkelighed. Som tidligere påpeget er begge bøger knyttet til en kristen modernitetskritik. Selvom de har forskelligt udgangspunkt, har de meget til fælles. Det er her interessant at se, hvordan de to forfattere på trods af deres forskellige miljø finder fælles emner i deres kritik. Skal man finde en fælles overskrift i deres behandling af temaer, kunne det være en kritik af det moderne overmod.

Overmodet i den moderne kunst

For Lewis skete indgangen til den moderne virkelighed i høj grad gennem kunsten. Som litteraturhistoriker og kunstelsker blev det den verden, han først og fremmest skulle manøvrere i. Dette skildres allegorisk med Johns besøg i *Eskropolis* i *Zeitgeistheim*. Han bliver ledt ud af den gamle romantiske verden i landet *Aestetien* (byen *Gys/Thrill*) af Gus Halvvejs, som er søn af lederen af Gys. Ud over at gøre nar af denne gamle verden og dens hyldest af den idealistiske kærlighed, hylder Gus Halvvejs fremskridtet og dens afsløring af den gamle verdens bedrag. Gus Halvvejs præsenterer sin bus for John:

'Hun er et digt. Hun er tidsåndens datter. Hvad var Atalantes far mod hendes fart? Apollons skønhed mod hendes skønhed?' Nu betød skønhed ikke andet for John end glimt af øen, og denne maskine mindede ham overhovedet ikke om hans ø, så han holdt sin mund. 'Kan du ikke se det?' sagde Gus. Vore fædre gjorde billeder af, hvad de kaldte guder og gudinder, men det var i virkeligheden kun brune piger og drenge, som var malet hvide. Det fandt alle ud af, når de så på dem for længe. Rent selvbedrag og fallisk føleri. Men her ser du virkelig kunst. Der er ikke noget erotisk over *hende*, vel?' 'Bestemt ikke,' sagde John og kiggede på alle tandhjulene og ledningerne, 'den ligner bestemt slet ikke en brun pige.' Den lignede faktisk mere en pindsvine- og slangerede (s. 55).

Bussen leder John til *Zeitgeistheim* og sådan præsenterer Lewis sin skildring af mødet med den moderne kunst og dens tilhængere. Der er en kritisk og lettere ironisk distance hele vejen, mens John præsenteres for neoklassicisme/ny saglighed, surrealisme, kubisme og andre moderne kunstretninger. Dette møde slutter med at John udsættes for direkte vold. Især da han 'træder dem mest over tærne' ved at antyde, at de er ude at trit med tiden:

'Vores kunst *må* være brutal', sagde Gluglys sygeplejerske. 'Vi mistede vores idealer, da der var krig her i landet', sagde en meget ung fyr blandt De Kloge ...'Jamen hør nu her', råbte John, 'den krig fandt sted for mange år siden. Det var jeres fædre, der var med i den, og de har alle sammen slået sig til ro og lever et almindeligt liv.' 'Puritanier! Bourgeois!' råbte De Kloge. Alle havde rejst sig. 'Ti stille', hviskede Gus John i øret. Men der var allerede nogen, der havde slået John i hovedet, og da han dukkede sig under slaget, var der en anden, der slog ham bagfra [...] 'Ja, ja,' sagde John, idet han dukkede sig for at undgå en skarp reaktion, 'hvis I virkelig er gamle nok til at kunne huske den krig, hvorfor lader I så, som om I er så unge?' 'Vi er unge', hylede de. 'vi er den nye bevægelse. Vi er oprøret.' 'Vi er kommet ud over det humanitære', brølede en af de skæggede mænd og sparkede John på knæskallen (s. 64).

På den måde ender den moderne kunst med at blive totalitær og undertrykkende, fordi den i sit fremadskuende overmod ikke vil erkende sandheder i fortiden. Den skildres som barnlig og pubertær i dens udtryksformer.

I Jonatans Rejse fylder kunstens rolle mindre, men noget lignende kommer frem i beskrivelsen af hovedstadens forlystelsesliv. Da de passerer en ventende kø til Revyhuset, forklares det sådan:

De sidder og venter paa en løs Pige fra Ægypten eller Sibirien, hvad ved jeg. Men hun er Danserinde og gør det uden en Trævl paa, og hun danser kun liderligt, siger nogle. Men andre hæver hende til Skyerne og mener, at hun er det naturlige Kvindemenneske og ligefrem hellig. Hun kan gøre Folk frie og naturlige og redde Verden, skriver de. Ærlig talt, det var ikke saa ilde at faa et Glimt af Damen (s. 110)

En satirisk kommentar til strømningerne i tidens moderne kunst, hvor der med tanke på 'Kejserens nye Klæder' begge steder antydes en tendens til at pakke banale kunster ind i intellektuelle bortforklaringer.

Ånden i flasken og moderne tænkning på afveje

I Jonathans Rejse kommer det moderne overmod grundlæggende til udtryk gennem brug af de djævelske muligheder, der står til menneskets rådighed. Da Djævelen som smedsvend kommer til landsbyen, bliver det udtrykt således:

snaart saa de fleste gennem Fingre med Utugten for alle de Velsignelser, der strømmede ud fra den fremmede. Han fik Fart i alting [...]Inden Sankt Hans havde han opført en flunkende ny Bod ved Siden af Smedjen, og ud over Folket vældede en Flod af herlige Ting, Spilledaaser, Gipsfigurer, kunstfærdige Laase, Apparater, som gjorde Livet eviglet, Silke, forlorne Pelse, Miksturer, der gjorde Tilværelsen rosenrød, Slipse, liderlige Blade, Pynt, Pjank, alt hvad man ikke før havde haft, men bare haft i Drømme, det nye og splinternyeste, det sidste og allersidste, og først og fremmest tusind Ting, som slog Tiden ihjel. Og har du ikke Penge til et nyt Slips, da gaa til Byens nye Herre, han giver dig gerne halvtreds, ja hundrede Kroner paa Ansigtet og melder dig ind i en af de nye Foreninger. Husker I Vraalet fra de tre og tyve Foreninger? De kom i Haaret paa hverandre, de overhældte hverandre paa Gaden og i Avisen [...] Hvert Muldvarpeskud var en Talerstol, hvert Rum en Balsal, hver Seng en Horerede. Tappert stred den ærlige Guds Tjener, Pastor Tadæussen imod [...] Men da Svenden rundhaandet vilde skænke Kirken et nyt Orgel, blev flere af de tro utro (s. 12-13).

På den baggrund begynder historien, og Jonatan fanger Djævelen og putter ham i en flaske for at forbruget skal få ende. Djævelen kan dog stadig opfylde ønsker, og flasken med dens muligheder bliver så det store stridsemne gennem bogen. Især i hovedstaden, hvor de sataniske muligheder omsættes til penge, griber griskheden om sig. Der er flere overvejelser om mulighederne for at kunne bruge det onde i det godes tjeneste, og gennem bogen ender det med at disse forsøg slår fejl. I slutningen af bogen får Jonatan et nattesyn, hvor en digter udtaler en profeti over den vildt voksende hovedstad:

Du vil være, saa Menneskene ikke mere kan finde dine Udgange og er som Genfærd, hvis de forvilder sig uden for dine Porte. Og Himmelen over dig skal mures til dine Bygninger, saa den bliver et Loft, hvor dine Børn ophænger Lys og Reklamer. Det er, hvad du vil. Jeg elsker dig med al din Forvildelse og din blinde Vilje, som dog er Dødens. Jeg ved, at du ikke kender din Tid og altid tog fejl [...] Din Lod er at blive, hvad du kom af. Din Almagt skal knuse dig, for den er Døden. I din Almagt dør

alt, Stenen er ikke mere en Sten, som har Tunge, Træet er ikke mere Træ, og alle levende Ord bliver flygende Støv, og kun eet Ord lyder sandt i dig, Digtningens Ord om Undergangen (s. 227).

En profeti som kan minde om profetien over Babylons fald i Johannes' Åbenbaring (Åb 18), hvor mennesker også beruser sig i byens vellevned, men samtidig bliver fanget i byens selvdestruktion. Dommedagsstemningen over den moderne tid berøres flere gange gennem bogen. Det sker symbolsk i beretningen om mølleren, som insisterer på at kværne korn i stormvejret, så møllen ødelægges. I et andet syn viser den fremskridtso-rienterede Askelad Jonatan sine ambitioner for hans landsby:

Utaalmodige kom Askelads Hærskarere af Ingeniører og
Haandværkere styrtende, væltede dens Mure, lod ikke Sten paa
Sten igen, Gravemaskiner oprodede dens Jord, og paa
Tomterne byggede Askelad en langt større By, som groede helt
hen om dem, med kolossale Bygninger, Fabrikker,
Universiteter, mægtige Biblioteker, som var aabne og gratis for
enhver [...] Askelads Kald var at skabe noget stort og nyt,
uden Hensyn til, om andre kunde misbruge det (s. 244).

Det fremgår, at Askelad i sin ødelæggelse af natur og kultur her er under indflydelse af den Onde. Der indgår tillige et økologisk perspektiv, som vi ikke finder på samme måde i *The Pilgrim's Regress* (om end Lewis er inde på det i sin kritik af naturalismen i sin senere bog *Miracles*), men for eksempel i Tolkiens skildring af Sarumans ødelæggelse af lokal natur og kultur i *Ringenes Herre*. Det formuleres tydeligere et andet sted på Jonatans rejse, hvor en plantedyrker siger til ham:

Det er bedre at vande en Nælde end at bygge en Bro. Jeg vil
bare spørge, hvad skal denne grænseløse menneskelige
Virksomhed til? Nye Opdagelser, nye Lidelser. Nye Fremskridt,
nye Forbrydelser (s. 129).

Parallelt til flaskens kraft skildres et særligt apparat, hvormed man kan følge andre menneskers gøren og laden, uden de ved det (en anden interessant parallel til Tolkiens univers med dets *Palantíri*). Det er opfundet af Kongens tjener Oliver, og efter Jonatans råd vælger Kongen at destruere det. Ligesom flasken bliver dets muligheder betragtet som destruktive for en svag menneskehed:

'Tænk nu paa,' sagde Kongen, 'at vi kan forebygge
Forbrydelser, komme Skadedyr til Livs, opspore savnede,
hjælpe nødstedte og finde de bedste Mænd frem til de store

Opgaver, alt det og meget mere kan Apparatet hjælpe os med.' 'Og det kan vel ogsaa gøre nye Kæltninger', sagde Jonatan, 'og det kan hjælpe daarlige Folk frem til de stærke Pladser, og det kan komme i Hænderne paa Fyre, som gør os til Trældyr alle sammen. Og selv en flink Mand kan det gøre til en Djævel, for maa han ikke sidde og glo i det altid og mistro alle? Og alle vi andre vil sidde i vore Stuer og aldrig være frie Folk. Slaa det itu, som Sallust gjorde!' 'Det sker ogsaa,' sagde Kongen. 'Oliver og jeg havde allerede bestemt det samme. Men vi vilde gerne høre, hvad en jævn og munter Mand med sund Sans mente om det. Men læg Mærke til, Jonatan, at alt hvad du har sagt om dette Apparat ogsaa kunde siges om din Flaske.' (s. 219)

Her går magtfuldt udsyn i alliance med enfoldig tænkning mod det moderne overmod.

Moderne hybris fremstår på en anden måde hos Lewis – nemlig primært gennem filosofien og videnskabsteorien. Efter at have flygtet fra de aggressive moderne kunstrebeller i *Eskropolis* møder John Hr. Mammon, som gør ham opmærksom på, at han ejer byen, og han sætter dermed kunstkritikernes, 'De Kloges', selvforståelse i forlegenhed. John møder derefter Sigismund Oplysning, som i første omgang kvæler hans længsel ved at reducere den til primitive drifter. Bogen giver et indtryk af, hvor dominerende freudianisme har været i Oxfords saloner i årene omkring 1930. Ved at møde den kvindelige ridder Fornuft, som for John afslører de akademiske miljøers totalitære tendenser til at skabe ensretning og dermed lukke folk inde (eller ude), frigøres han fra sin akademiske lammelse. Fornuft forklarer:

'Tidsånden ønsker på én gang at tillade argumentation og ikke tillade det.' 'Hvordan det? Du hørte jo, hvad de sagde. Hvis nogen argumenterer med dem, så siger de, at han bortforklarer sit eget begær, og derfor ikke behøver at få noget svar. Men hvis nogen lytter til dem, vil de selv argumentere for at vise, at deres egne doktriner er sande.' 'Aha. Og hvad kan man gøre ved det?' 'Man må spørge dem, om der findes nogen fyldig form for ræsonneren eller ej. Hvis de siger nej, så falder deres egne doktriner, som de når frem til ved at ræsonnere, til jorden. Hvis de siger ja, bliver de nødt til at undersøge dine argumenter og afvise dem ud fra de foreliggende kendsgerninger, for hvis der efter deres opfattelse findes nogen fyldig form for ræsonneren, så kan din jo lige så godt høre til i den kategori.' (s. 85-86).

John bevæger sig videre ind i den idealistiske (hegelianske) verden, hvor han først mødes med den pragmatiske og tilpasningsparate levebrødsakademiker, Hr. Snusfornuftig (Mr. Sensible), som lever højt på at nasse på andres teorier og arbejde uden selv at skabe for meget. Dernæst besøger han tre moderne tænkere, Tre blege mænd; Hr. Ny-Klassicist, Hr. Humanist og Hr. Ny-Angulær.¹² De er fælles om modstand både mod romantik og moderne ateisme, samtidig med at de ikke går den fulde vej til personlig kristen tro. Man kunne måske kalde deres livsanskuelse en form for nyborgerlighed. Derfor, som Lewis påpeger i bogens forord, har de placeret sig i en sårbar position overfor den fascistiske og nazistiske tænkning, som John finder i *Cruelstland* længere nordpå. Selvom samtalen med de blege mænd set fra en dansk side virker noget intern og lokal, giver det et billede af Lewis' oplevelse af det åndelige klima i 1930'ernes intellektuelle England, som ligesom det danske ikke var uimodtageligt for nazistisk tankegods og ideologi.

Kritik af den moderne totalitarisme

Hos Lewis præsenteres det nazistiske tankegods af en vildmand, som lever sammen med en valkyrie i et goldt land med trolde og dværge. Ligesom hos den unge driftige Askelad findes der hos Hansen ansatser til fascistisk tænkning hos finansmanden Aleksander Aleksander. Han drives af sin kapitalistiske succes og sin uhæmmede trang til at skabe. Samtidig er han præget af en naiv nostalgisk konservatisme, som parallelt med driftigheden forsøger at fastholde et utopisk bondesamfund. I en samtale med Jonatan siger han:

'Giv mig Magt i to Aar, fem Aar!' raabte Aleksander og slog i Bordet, 'jeg skal fjerne Sumpen, jeg skal gøre disse Mennesker flittige, nøjsomme, taknemmelige, lykkelige, give dem Ryggrad. Hvorfor sætter man ikke en stærk, skabende Mand til, spørger jeg?' 'Sæt den til Aaren, som har lært at ro,' sagde Smeden. 'Det er sand Politik!' raabte Aleksander Aleksander [...] 'jeg har allerede vist Vejen i min Bog, hvor jeg begynder med min Hyrde-drengetid. Jeg skal huske at give Dem den. Ungdommen

---

12 Lewis skulle have givet udtryk for at Hr. Ny-Klassicist er litteraturkritikeren Irving Babitt, Hr. Humanist er filosofen George Santayana og Hr. Ny-Angulær er forfatteren T.S. Eliot – ifølge Clyde S. Kilby, *The Christian World of C.S. Lewis*, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company 1964, 33. Det har dog ikke været muligt at finde kilden til den udtalelse.

maa opdrages i disse Tanker. Ungdommen er degenereret, nydelsessyg, slap, tænker kun paa Pjank og Fjas' (s. 200).

Forståeligt nok forsøger han at købe Jonatans flaske. Men uden held, da erkendelsen af flaskens ondskab og ikke penge er det drivende hos Jonatan.

Mens den venstreorienterede totalitarisme tilsyneladende ikke fylder hos Lewis, men kun nævnes, er den tydelig i *Jonatans Rejse*. Det er eksemplificeret ved *Individ Likka*, en slagkraftig kvinde, som aggressivt forsøger at fremme revolutionen efter 'Kasparismens' lære, opkaldt efter 'den store Kaspar fra Bagdad', som blev myrdet af bevægelsens primære modstandere, 'Rundhovederne'. Hun holdes i skak af den jordbundne Jonatan, som stiller de enkle, men ubehagelige spørgsmål til hendes paradision:

'Alt vil blomstre i Sang og Glæde. Alt Arbejde bliver gjort frivilligt som en Sport, ikke Pligt, men Morskab, ikke Slaveri, men Leg!' 'Men der er jo Folk, som bliver i Sengen, hvis de ikke har Pisker over Nakken,' sagde Smeden. 'Barbarisk!' raabte hun, 'du er en Barbar, Jonatan!' Hun saa godt ud. Hun slog i Bordet med Smello [en ideologisk lærebog], hun slog med Hovedet, saa sorte Lokker blev slynget helt frem for Øjnene, hvad der sandelig var heldigt for Smeden, som ikke var Mand for at staa for det Blik. (s. 123).

Hos både Aleksander Aleksander og Individ Likka fremstår en utopisk paradision, som står langt fra Jonatans. Aleksander Aleksanders visioner, som modarbejder hinanden, kan ses som en kritik af kapitalistisk borgerlighed. Individ Likkas stadige aggressive kamp mod ideologiske modstandere og samtidig paradoksale hyldelse til et fællesskab uden konflikter truer hele hendes utopi. Hos Lewis bliver det den søgende John med sin åndelige erfaring uden for sig selv, der punkterer de moderne utopier. Hos Hansen bliver det den almindelige smed Jonatan, som med sin jordnære menneskelige og kristne skepsis punkterer de totalitære drømme.

Det kristne svar

Som svar på modernismens overmod og magtmisbrug står for begge forfattere kristendommen, der vil opdrage det stolte menneske til ydmyghed.

Omvendelsen til kristendommen hos Lewis skildres som en ydmygelsesproces:

'Jeg er kommet for at overgive mig,' sagde John. 'Du må tage dine pjalter af,' sagde hun [Moder Kirke], 'ligesom din ven allerede har gjort, og så må du springe på hovedet ned i vandet her.' 'Ak,' sagde han, 'jeg har aldrig lært at tage hovedspring.' 'Der er ikke noget at lære,' sagde hun. 'Kunsten ved hovedspring er ikke at gøre noget nyt, men simpelthen at holde op med at gøre noget. Du skal bare give slip på dig selv' (s.202).

Da John vender tilbage til verden efter sin omvendelse/besøg på øen får han en rejsefører, som forklarer ham det, han tidligere mødte på vejen, i et nyt lys. Han leder John og Dyd forbi drager, som gør mennesker bøjelige og viser dem det ynkelige skelet *Superbia* (stolthed) og dets søster *Ignorantia* (uvidenhed), mens han kritisk beskrivende blandt andet synger:

Den nye tid, den nye kunst, den nye etik og tanke,
og tåber råber: Fordi den er begyndt,
vil den fortsætte, som den er begyndt!
Hjulet drejer hurtigt, derfor vil hjulet altid dreje
stadig hurtigere. Den gamle tid er forbi,
vi har fået nyt lys og kan se uden solen.
(Selv om de udjævnedes bjergene og tørrede havene,
ville du så alligevel forandre dig som om Gud var en gud?)
(s. 224/244)

For Hansen bliver påpegning af arvesynden det centrale i opgøret. I slutningen af bogen dukker Askelad op sammen med Djævelen, som tager dem med i en vandring i luften, mens de ser verden under sig. Ligesom ved Jesu fristelse i ørkenen kommer Djævelen med tilbud til Jonatan. Han forsøger af få Jonatan til at blive Askelads formynder, fordi Askelad har brug for Jonatans velsignelse til at ændre verden. Men smeden holder stand indtil Djævelen (kaldet den fremmede) forlader ham, mens han siger:

'Du tror jeg vil myrde jer, gamle Kællingkæmpe!' raabte han,
'men jeg har andet for. Jeg holder af Liv og Røre, Gerninger og
nye Bedrifter, at I er flinke og udretter noget stort [...] Jeg maa
snart af Sted. I kan ogsaa undvære mig, for hver af jer har en af
mine Brødre i sig' (s.243).

Det er ved denne lejlighed, at den moderne Askelad gennem sin stolte foretagsomhed i synet ødelægger Jonatans landsby. Som kontrast til kampen med Askelad slutter bogen med dåben af en adopteret dreng, som Jonatan får overdraget af en døende mor, og som han fører med sig hjem til landsbyen. Adoptionen af drengen, som dermed både har en menneskelig og guddommelig dimension, kommer til at stå som et alternativ til

Askelads gudsoprør og Jonatans afvisning. Desuden slutter bogen med at Jonatans bliver udnævnt til kirkeværge. Han bliver altså formynder for nogen, men det som kirkens repræsentant:

Mænd af hans [Jonatans] Støbning faar alle Tillidsposter, han fik kun én, han blev Kirkeværge, og først da Dødens Sne lejrede sig i hans Haar, forstod alle, at faa fødes bedre. Og her slutter endelig Beretningen om Jonatans Rejse (s.249).

Gennem slutningens positive omtale af Jonatans endeligt og minde bliver Askelads moderne fremtidsvision sat i skyggen af Jonatans tilvalg af det ydmyge kristne liv i landsbyen.

Dermed kommer Jonatans rejse ud og hjem igen til at stå med en konklusion a la Lewis', hvor han ender tilbage i *Puritanien* med digtet:

Men du, Herre, kendte med sikkerhed din egen plan,
da englens ligegyldighed, uden anden grænse
universelt elsket end du, gav mennesket
forankringen og smerten ved det specifikke;

Der, som en uendelig lille dråbe af en kemisk væske
hældes i rent vand og forvandler det hele,
legemliggør og forbitrer og gør alt
åndens søde vand til adstringerende sjæl.

For at vi, skønt vi er små, kan skælve af samme
grundlæggende ild som du – og ikke bare
som en måne-engel reflektere en kold flamme tilbage til dig.
Guder er vi, har du sagt, og vi betaler det dyrt (s.236/248).

Her kommer arvesyndens realitet også til udtryk.

Konkluderende betragtninger

Jeg har med denne sammenligning mellem *The Pilgrim's Regress* og *Jonatans Rejse* forsøgt at påpege, hvordan to samtidige kristne forfattere i forskellige lande på samme tidspunkt har arbejdet litterært med kristendommens rolle i den moderne verden.

Deres udgangspunkt og miljø er forskellige. John møder intellektuelle udfordringer, som han i høj grad også tilgår intellektuelt med mange lærde samtaler undervejs. Jonatan lever på simple ordsprog og jordnær fornuft, men begge dele viser sig at holde i den moderne verden, fordi denne ver-

den fremstilles som overmod og uforløst hybris. Den fælles løsning på udfordringerne er den kristne ydmyghed, som hos Lewis skaber en radikal forandring i forbindelse med Johns omvendelse, og hos Jonatan er det en vedvarende egenskab gennem bogen, som næsten gør ham til en Kristus-skikkelse i sin påvirkning af andre.

Forfatterne tyer begge til den eventyrlige fantastiske stil, udviklingen af myte-genren og allegoriske billeder for at udtrykke spændingen mellem overleveret tro i mødet med moderne erfaringer. Det giver dem mulighed for at forholde sig kritisk til moderne ideologier og livsværdier og 'vende balancen' i forhold til et herskende materialistisk verdensbillede. Derved giver de plads til fortællinger omkring det transcendent i det moderne, som hovedstrømningen deri ellers kunne være afvisende overfor. De viser også, at klassisk kristendom og moderne litteratur ikke behøver at være modsætninger. Tværtimod kan mødet mellem dem udvikle nye tilgange og dialoger, hvor begge aspekter vendes og drejes i et fantastisk resultat for en ny tid. Det gør det relevant at se ikke bare på deres konklusioner i dialogen, men også *måden* de gør det på.¹³

Det er mit håb, at denne præsentation og sammenligning af de to parallelle romaner kan motivere til at beskæftige sig mere med at afdække de store moderne fantastiske fortællinger, der behandler spændingen mellem kristendom og modernisme på så eventyrlig vis i form og indhold. Lewis' og Hansens udgangspunkt er klart de klassiske fortællinger, men i deres åbning og inddragelse af moderne erfaringer udvikler det sig videre.

De to parallelle historier kan opfattes som et udtryk for, at deres tilgang og behandling af kristendom i det moderne ikke bare er en lokal, men måske udtrykker en større international tendens på tværs af de nationale og sproglige skel.

På grund af det danske sprogs begrænsede omfang og rækkevidde skal der generelt kæmpes mere for at gøre danske forfattere kendte i den internationale samtale. Martin A. Hansen går på nogle områder her bredere ind i moderniteten, samtidig med at han forsvare en før-moderne livsform. I forhold til Lewis' bog behandler han også en folkelig reaktion på det moderne. Flere samtidige danske forfattere kunne med fordel perspektiveres til den stærke internationale popularitet og samtale, der stadig omgiver Tolkien og Lewis – både udenfor og indenfor kirkelige kredse.

---

¹³ Se også Andersen, "Martin A. Hansen", s. 30-32, hvor han ud fra Hansens stil betegner ham som "kristen modernist."